

Lilijana Žnidaršič

Šolanje, vzgoja in izobrazba duhovnikov ljubljanske škofije pred tridentinskim koncilom¹

Znanje, potrebno za prejem posvečenja

Vprašanje šolanja, vzgoje in izobrazbe duhovnikov je bilo vselej tesno povezano z vprašanjem o vrsti in obsegu znanja oz. usposobljenosti za naloge, ki jih je duhovniku nalagal njegov poklic. Tudi v proučevani dobi se je zahtevana raven vedenja dvigovala skladno s stopnjo posvečenja, medtem ko je bilo za opravljanje določenih služb kajpada potrebno specifično znanje. Glede na to, da je bila spodnja starostna meja za prejem tonsure sedem let,² prehod iz laiškega v kleriški stan ni mogel biti pretežak. Znati brati in pisati, znati na pamet molitve, kot so očenaš, vera ali spokorni psalmi, poznati najosnovnejša pravila latinske slovnice, to ali nekaj tega je zadostovalo za podelitev tonsure in nižjih redov.³

Skozi zahtevnejši preizkus znanja so šli načeloma subdiakonandi in diakonandi: da ne bi prihajali v zadrego pred verniki, so morali tekoče brati in peti iz brevirja ter drugih bogoslužnih knjig. Kandidati za mašniško posvečenje, zlasti tisti, ki naj bi po posvetitvi prevzeli dušnopastirske naloge, pa so si bili dolžni pridobiti toliko znanja latinščine, da so ne le pravilno izgovarjali in naglašali, ampak tudi razumeli dobesedni pomen prebranih in pétih liturgičnih besedil. Da bi ljudi lahko poučevali v veri, so morali znati na preprost način razložiti člene vere in deset zapovedi. Kot delivci zakramentov krsta, pokore, svetega zakona in poslednjega maziljenja so morali nadalje vedeti, kaj je materija (snov) in kaj forma (slovilo) posameznega zakramenta in kako se podeljuje. V zvezi z zakramentom pokore naj bi znali ločevati med grehom in ne-grehom ter prepoznati težja vprašanja vesti, da bi jih nato prepustili v reševanje višjim cerkvenim oblastem. K zahtevanemu znanju novomašnikov je sodelo še preračunavanje premakljivih cerkvenih praznikov.

Ti »standardi«, ki so jih postavljali že kanonisti 13. stoletja, se pred tridentinskim koncilom kljub naraščajočemu pomenu izobrazbe niso spremenili. V praksi je bilo sicer marsikaj odvisno od tega, za kakšne kriterije so se odločili krajevni ordinariji in izpraševalci; žal so bili tudi strožji med njimi često prisiljeni popuščati pod pritiskom poznanstev⁴ in – po uveljavitvi protestantske reformacije – zaradi pomanjkanja duhovnikov.⁵ Čeprav se niso

¹ V pričujočem prispevku se v politično-geografskem pogledu omejujem na tisti del ljubljanske škofije, ki je bil v obravnavanem obdobju na ozemlju dežele Kranjske – z izjemo Gornjega Grada kot »naravnega« škofijskega središča. Spodnjo časovno mejo predstavlja kanonična potrditev škofije 6. septembra 1462, zgornjo pa s tridentinskega koncila (1545–1563) zaradi analogije večkrat pomaknemo v čas škofov Janeza Tavčarja (1580–1597) in Tomaža Hrena (1597/99–1630). Raziskava je posvečena svetnim oz. škofijskim duhovnikom.

² W.M. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts* II (Das Kirchenrecht der Abendländischen Christenheit 1055 bis 1517), 2. izdaja, Wien-München 1962, 291.

³ O znanju kot pogoju za prejem različnih stopenj posvečenja F.W. Oediger, *Über die Bildung der Geistlichen im späten Mittelalter*, v: *Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters* II, Leiden-Köln 1953, 52 sl. Avtor osvetljuje problematiko s citati iz mnogih virov.

⁴ Prim. F.W. Oediger, n.d., 93–94.

⁵ Na pomanjkanje duhovnikov se je skliceval še škof Hren. »Kar precejšnje je bilo število tistih, ki bi jih škof zaradi premajhne izobraženosti zavrnil, pa jih je po raznih priporočilih, večkrat zaradi pomanjkanja

ohranili viri, na podlagi katerih bi si mogli ustvariti sliko o tem, kako je potekalo izpraševanje duhovniških kandidatov v ljubljanski škofiji, domnevamo, da tu splošna raven vprašanj in odgovorov ni bila dosti nižja ali višja od povprečne.

Pridobivanje osnovnega znanja s posebnim pogledom na šolo pri stolni cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani

Kraja, kjer se je dalo že v otroštvu seznaniti z obveznostmi dušnega pastirja, sta bila še vedno domače župnišče in cerkev.⁶ Posebno na pomembnejših trških in podeželskih župnijah se je obdržala navada, da so dečki, namenjeni duhovništvu, skupaj z župnikom brali in peli, mu pomagali pri raznih cerkvenih opravilih in ga spremljali na raznih potih.⁷ V večjih mestih so organizirali *latinsko šolo*, ki naj bi nadebudnejšim šolarjem omogočila nadaljnji študij na univerzi. Obenem so se dečki, med njimi bodoči duhovniki, pod učiteljevim vodstvom usposabljali za petje pri župnijskem bogoslužju. Od srede 15. do srede 16. stoletja so v kranjskem delu ljubljanske škofije neposredno izpričani učitelji oz. šole na Bledu⁸ in Svibnem⁹ ter v mestih Kranj¹⁰ in Ljubljana.¹¹ Tak ali drugačen tip šole je gotovo imela Radovljica, ki si je pridobila status mesta v sedemdesetih letih 15. stoletja.¹² Drugod na Kranjskem sklepamo na župnijske šole ali vzgojo klerikov pri domačem župniku v zvezi z omembami šolskega vodje oz. »gojencev«: v Cerknici,¹³ Ribnici,¹⁴ na Raki,¹⁵ v Šmarju pri Ljubljani.¹⁶ S šolami, ki so bile bolj ali manj pod nadzorom mesta, pa povezujemo navedbe učiteljev in šol v Črnomlju, Kamniku, Krškem, (Škofji) Loki ter Višnji Gori.¹⁷

Duhovniški kandidati so se lahko šolali še po samostanih in drugih cerkvenih ustanovah, na Kranjskem denimo pri kartuzijanih v Bistri, Kostanjevici in Pleterjah, pri frančiškanih in v samostanu nemškega viteškega reda v Ljubljani, pri kolegiatnem kapitlju v Novem mestu,¹⁸

duhovnikov', le posvetil.« – M. Benedik – A. Kralj, *Protokoli škofa Hrena 1614–1630*, v: *Acta ecclesiastica Sloveniae* (= AES) 19 (1997), 181.

⁶J. Gruden, *Vzgoja in izobrazba duhovščine na Slovenskem v srednjem veku*, v: *Katoliški obzornik* VI (1902), 242–244.

⁷F.W. Oediger, n.d., 77–78. Ta navada se je ohranila v potridentinski čas – prim. M. Benedik, *Teološki študij na Slovenskem*, v: *Bogoslovni vestnik* 50 (1990), 15.

⁸F. Gornik, *Zgodovina blejske župnije*, Mohorjeva družba, Celje 1990, 198: »Viljem de Rostbach, duhovnik, star nad 40 let, je trdil, da je kot otrok tukaj hodil v šolo in da je bil pozneje pri kapeli /na otoku/ duhovni pomočnik« (1459).

⁹Prim. M. Bizjak, *Posest župnije Svibno in urbar ljubljanskega kapitlja iz leta 1499*, v: *Kronika* 46 (1998), 12.

¹⁰A. Koblar, *Šole v Kranju*, v: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* (= IMDK) XIII (1903), 40 sl.; J. Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana 1939, 71.

¹¹Več o šoli pri ljubljanski stolnici v nadaljevanju. Prim. še J. Wallner, *Notizen zur Schulgeschichte Laibachs vor der thesesianischen Reform*, v: *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* (= MMVK) VI (1893), 125.

¹²F. Gestrin, *Radovljica – vas, trg in mesto do 17. stoletja*, v: *Zgodovinski časopis* (= ZČ) 45 (1991), 526.

¹³A. Koblar, *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, v: *IMDK* I (1891), 5 (leta 1472).

¹⁴A. Skubic, *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*, Buenos Aires 1976, 99. Prim. I. Vrhovec, *Der schwäbische Chronist Burghard Zink und eine interessante Schule zu Reiffnitz in Unterkrain*, v: *MMVK* XIII (1900), 1–16.

¹⁵A. Koblar, *Drobtinice*, n.d., v: *IMDK* II (1892), 85 (leta 1490).

¹⁶Štefan Pehlar, »clericus et scholarum rector in Hardlandt« (leta 1504) – A. Koblar, *Drobtinice*, n.d., v: *IMDK* III (1893), 248.

¹⁷V. Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* I, Ljubljana 1963, 29; J. Jamar-Legat, *Začetki loškega šolstva*, v: *Loški razgledi* 15 (1968), 66–67.

¹⁸Prim. J. Ciperle, *Šolske ustanove Katoliške cerkve in kapiteljska šola v Novem mestu*, v: *Dolenjski zbornik*

cistercijanih v Stični ali pri zasebnem učitelju, kakršen je bil v Ljubljani od tridesetih let 16. stoletja dalje latinski preceptor Lenart Budina.¹⁹ Slednji je bil po Trubarjevih besedah »plemenit in visoko učen v jezikih in svobodnih umetnostih, zlasti v glasbi.«²⁰

Med šolami na območju ljubljanske škofije je zavzemala posebno mesto šola pri stolni cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani. Šenklaški učitelj, ki so ga plačevali tako meščani kakor škof in kapitelj,²¹ je učil otroke brati in pisati nemško, računati in zlasti peti.²² Šola se je morala namreč dnevno udeleževati bolj ali manj slovesnih duhovnih opravil, ki so jih določale ustanovna listina škofije in druge (mašne) ustanove;²³ ker je bil liturgični jezik latinski, so si mogli učenci hkrati pridobiti vsaj nekaj znanja latinščine.

V šolo so zahajali ali v njej pomagali tudi »prebendarji« oz. škofijski pripravniki na duhovniški poklic.²⁴ Dasi o številu ter konkretnih dolžnostih in pravicah le-teh za čas pred tridentinskim koncilom skorajda nimamo podatkov,²⁵ lahko rečemo, da so imeli *prebendarji* v stolničnem okolju dovolj možnosti za osvojitve bogoslužne prakse. Že po kapiteljskem statutu iz leta 1519 je smel odsotnega prošta, dekana ali kanonika pri mašah in kanoničnih urah nadomeščati subdiakon, akolit ali študent-laik.²⁶ Sprašujemo pa se, ali bi znali ti duhovniški kandidati razložiti ozadje in globlji pomen bogoslužnih dejanj, pri katerih so sodelovali. Kar zadeva (s)poznavanje Svetega pisma, po drugi strani vemo, da je skušal kapitelj leta 1533 svetopisemski študij spodbuditi, in sicer tako, da je s statutom ukinil daljše časovne presledke med skupnimi liturgičnimi opravili. Kanoniki, naklonjeni reformacijski ideji o središčnem pomenu Božje besede, so tedaj menili, da časovne prekinitev »najbolj odvrčajo od študija Svetega pisma.«²⁷

Vprašanje vzgojnoizobraževalnega središča škofije

Ker so se (že) prvi ljubljanski škofje razmeroma pogosto zadrževali v Gornjem Gradu in je tam po letu 1473 deloval kolegij svetnih duhovnikov,²⁸ se velja pri obravnavi tega

1996. 500 let Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu, Novo mesto 1997, 151–153.

¹⁹ V. Schmidt, *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*, v: *Pedagoški tisk* 6, Ljubljana 1952, 28.

²⁰ M. Rupel, *Primož Trubar. Življenje in delo*, Ljubljana 1962, 153. Prim. P. Simoniti, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*, Ljubljana 1979, 118.

²¹ Razdelitev stroškov je razvidna iz zapisov v: Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL), fond Kapiteljski arhiv Ljubljana (= KAL), Spisi, f. 38/1; NŠAL, ŠAL, Formularji, št. 1, 533–534; NŠAL, KAL, Spisi, f. 287, fol. 2a, 3'–5 (izdatki za obračunsko leto 1550/51); NŠAL, KAL, Spisi, f. 313/3.

²² O vsebini in metodi pouka ni znanega nič konkretnega, vendar menimo, da se šola obravnavane dobe ni bistveno razlikovala od šole, v kateri je v drugi polovici 17. stoletja poučeval Janez Jurij Hintersinger. Glej J. Gruden, *Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi*, v: *Carniola* VI (1915), 9–11.

²³ Ustanovna listina škofije je šoli nalagala vsakodnevno petje večernic in dveh oficijev oz. maš – obj. v: *Zgodovinski zbornik – Priloga »Laibacher Diocesanblatt-u«* I (1888), št. 1, stolpec 8. O ustanovah pri posameznih stolničnih oltarjih J. Veider, *Stara ljubljanska stolnica, njen stavbni razvoj in oprema*, Ljubljana 1947, 67 sl.

²⁴ Prim. A. Koblar, *Beleške iz zapisnikov kapiteljskih sej pod škofom Hrenom*, v: *IMDK* V (1895), 190.

²⁵ Iz zastavnega pisma škofa Petra Seebacha iz leta 1559 na primer razberemo, da je za hrano *prebendarjev* (prebendat auf die schuell) skrbel škof prek svojega oskrbnika v Ljubljani – NŠAL, ŠAL, Formularji, št. 1, 534.

²⁶ Sočasni prepis tega najstarejšega, v celoti ohranjenega kapiteljskega statuta je v: NŠAL, KAL, Urbarji, št. 1, 284–295.

²⁷ Kanoniki, vikarji in ostali naj prime, terce, sekste in none pojejo »non succisivis et interpolatis temporibus sed ex ordine.« »Quoniam sic interrupta tempora, a studio sacrarum literarum plurimum legentes abstrahunt l...l.« (člen 6). Sočasni prepis statuta, sprejetega 1. maja 1533, v: NŠAL, KAL, Urbarji, št. 1, 297–302.

²⁸ 8. aprila 1473 je izdal papež Sikst IV. bulo, s katero je razpustil dotedanji benediktinski samostan.

Slika 1: Gornji Grad (Georg Matthäus Vischer, *Topographia ducatus Stiriae*, 1681)

vprašanja najprej pomuditi pri ohranjenem primarnem gradivu, nanašajočem se na gornjegrajsko šolo oz. alumnat. V poštrev pridejo predvsem pregledi izdatkov tamkajšnjih oskrbnikov za obdobje 1521/22–1533/34.²⁹ Na osnovi teh ugotavljamo, da sta bili v Gornjem Gradu službi pevovodje – pevovodja ali vodja kora (chormeister) je v vseh prikazih vpisan kot prvi – in učitelja ločeni. *Chormeister* je letno prejemal četrtno več denarja od drugih članov kolegija in štirikrat več od učitelja nečlana.³⁰ Jurij Starch (Storch), vodja kora v letih 1526–1533,³¹ je bil obenem župnijski vikar v Braslovčah (omenjen 1533) in Šoštaňju (omenjen 1539).³² Funkcijo učitelja je takrat opravljal član kolegija Matej Versan,³³ ki so mu od skupno osmih funtov črnih denaričev na leto pripadli trije za poučevanje.³⁴

V nasprotju z gornjegrajsko kolegiatno cerkvijo pa stolna cerkev sv. Nikolaja, kot vse kaže, posebnega pevovodje tačas ni imela; v ustreznih virih srečujemo povečini le neimenovane šenklaške učitelje.³⁵ Povrh tega se gornjegrajski organist pojavlja v skoraj dve

Gornjegrajske redovnike naj bi nadomestilo deset do dvanajst svetnih duhovnikov – prim. I. Orožen, *Das Bistum und die Diözese Lavant II*, Marburg 1877, 208–212 (II/1); 54, 60–61 (II/2).

²⁹ NŠAL, Gornji Grad A, f. 21 (izdatki za leto 1521/22, dohodki in izdatki za leto 1526/27), f. 22 (dohodki in izdatki za leto 1527/28, izdatki za leto 1529/1530 in 1532/33), f. 23 (izdatki za leto 1533/34).

³⁰ Leta 1521/22 je znašala plača pevovodje osem funtov črnih denaričev, učiteljeva pa dva – NŠAL, Gornji Grad A, f. 21, fol. 2, 3 (izdatki za leto 1521/22).

³¹ NŠAL, Gornji Grad A, f. 21, str. 49 (dohodki in izdatki za leto 1526/27); f. 22, fol. 30 (dohodki in izdatki za leto 1527/28), fol. 3 (izdatki za leto 1529/30), fol. 2 (izdatki za leto 1532/33); f. 23, fol. 2 (izdatki za leto 1533/34). Prim. I. Orožen, n.d., II/1, 61.

³² I. Orožen, n.d., IV/1, 48; V, 457.

³³ Versana zasledimo med ordinandi lavantinskega škofa Lenarta Peurla: 17. decembra 1513 je bil posvečen v subdiakona na mizni titel ljubljanskega škofa Kristofa Ravbarja, 11. marca 1514 v diakona in 1. aprila 1514 v mašnika. Obj. v: F. Hutz, *Das Weiheregister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536*, Graz 1994, 88, št. 1531; 91, št. 1588; 95, št. 1700.

³⁴ NŠAL, Gornji Grad A, f. 22, fol. 5 (izdatki za leto 1529/30), fol. 5 (izdatki za leto 1532/33); f. 23, fol. 4 (izdatki za leto 1533/34).

³⁵ Prvo znano učiteljevo ime bi bilo Lenart Marolt; nanj naletimo v zapisniku ljubljanskega mestnega sveta

desetletji starejših virih kot ljubljanski³⁶ oz. tri leta prej, preden je kralj Ferdinand kapitlju v Ljubljani dovolil, da eno izmed kanoniških prebend nameni za vzdrževanje organista.³⁷ Dobimo torej vtis, da je na cerkvenoglasbenem področju v obravnavani dobi prednjačil Gornji Grad, čeravno se zdi bolj logična trditev, da je gornjegrajska škofovska sorednica »sledila matičnim glasbenim prizadevanjem stolnice sv. Nikolaja v Ljubljani.«³⁸

Da bi prišli do jasnejšega odgovora, si moramo pomagati z arhivskim gradivom iz časa po Tridentinumu. V relaciji ad limina škofa Janeza Tavčarja, datirani 27. oktobra 1589, denimo preberemo, da je »hranil« škof pri ljubljanski stolni cerkvi šest in pri gornjegrajski cerkvi šestnajst gojencev ali alumnov.³⁹ V zvezi z omenjenim poročilom je poznavalec cerkvene glasbe 16. in 17. stoletja na Slovenskem J. Höfler med drugim zapisal, da so v primerjavi z Ljubljano v »Gornjem Gradu za potrebne slovesnosti verjetno lahko zbrali večje število pevcev in s tem dosegli večji sijaj.«⁴⁰ Pod Tavčarjevim naslednikom škofom Tomažem Hrenom pa je bil v Gornjem Gradu leta 1605 ustanovljen »Marijanski kolegij« (Collegium Marianum),⁴¹ ki je imel lastno teološko šolo; ljubljansko semenišče je bilo tedaj zgolj »neke vrste internat z internim poukom nekaterih predmetov.«⁴²

Že teh nekaj podatkov kaže na tradicionalni pomen gornjegrajskega alumnata kot vzgajališča bodočih škofijskih duhovnikov. Kljub temu, da obeh alumnatov ne smemo postavljati enega nasproti drugemu – Ljubljana, ki je bila vendarle »škofijsko mesto«, in Gornji Grad sta imela stalne stike –, se je nekdanja gornjegrajska opatija izkazala za primernejši kraj pri usposabljanju domačega duhovniškega naraščaja. S škofovsko rezidenco in sedežem dokaj obsežnega škofijskega gospostva je bil Gornji Grad po svoji geografski legi tudi naravno središče škofije. V Gornji Grad so hodili duhovniki z vseh koncev škofije, in to ne le »službeno«. Posebno mikaven je moral biti lov v tamkajšnjih škofijskih gozdovih; pregled divjačine, oddane leta 1520, beleži imena vikarjev iz Ljubljane, Vrhnike, Naklega, Šentjerneja ter Pliberka.⁴³

z dne 3. oktobra 1544 – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Rokopisne knjige (= Cod) I/5–1544, fol. 53. Toda sodeč po poročilu ljubljanskega kapitlja, poslanem deželnemu vicedomu 17. maja 1559, je bila Maroltu učiteljska služba le obljubljena s strani meščanov. Namesto Marolta je škof imenoval Boltežarja Gurfelderja, bodočega dekana kapitlja – NŠAL, KAL, Spisi, f. 313/3.

³⁶ NŠAL, Gornji Grad A, f. 23, fol. 8 (izdatki za leto 1533/34). Ljubljanski stolni organist Janez /Dien(n)er/ se prvokrat pojavi v pregledu kapiteljskih izdatkov za leto 1550/51 v: NŠAL, KAL, Spisi, f. 287, fol. 13.

³⁷ Prepis listine, izstavljene na Dunaju 16. januarja 1536, v: NŠAL, KAL, Spisi, f. 84/47. Prim. A. Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, Ljubljana 1967, 168, op. 78. Na Rijavčevo razpravo me je opozoril dr. Edo Škulj, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

³⁸ A. Rijavec, n.d., 26, 31. Opozorimo naj, da avtor zgoraj navedenih virov o gornjegrajski šoli ne navaja; fond, ki ga označujemo kot Gornji Grad A, je bil takrat še v avstrijskem Deželnem arhivu v Gradcu.

³⁹ »In ecclesia mea /Labacensi.../ alo sumptibus meis.../ ludimagistrum, cantorem et sex alumnos seu scholares, qui omnes scholae musicae et ecclesiae incumbunt. In residentia vero mea Oberburgensi habeo idem /.../ ludimagistrum cum sexdecim scholaribus in seminario.« Objava izvirnika iz NŠAL, KAL Spisi, f. 57/4 v: F.M. Dolinar, *Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji*, AES 3 (1981), 70–71.

⁴⁰ J. Höfler, *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*, Ljubljana 1978, 9.

⁴¹ Pravila alumnata so objavljena v: I. Orožen, n.d., II/2, 54–59. Sočasni prepis pravil je najti v: NŠAL, KAL, Spisi, f. 122/9.

⁴² F.M. Dolinar, *Problem vzgoje duhovnikov kot nosilcev cerkvene prenove*, v: zbornik *Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628*, Klagenfurt-Ljubljana-Wien/Graz-Wien-Köln 1994, 108.

⁴³ NŠAL, Gornji Grad A, f. 14, fol. 51–56 (Wildrechnungen). V pregledu se omenjajo še deželni glavar Kranjske, mesto Ljubljana, opat v Kostanjevici in dekan v Trstu.

Študij na univerzi: poskus kvantitativnega ovrednotenja

Če ostajamo glede vprašanj, nakazanih v zgornjih razdelkih, pretežno na ravni analognega in retrogradnega sklepanja, pa si lahko o univerzitetnem študiju duhovnikov, ki jih proučujemo, ustvarimo dovolj jasno podobo. V raziskavo smo vključili 172 duhovnikov z imenom in priimkom, na katere smo naleteli ob prebiranju raznovrstnih virov od srede 15. do srede 16. stoletja.⁴⁴ Po pregledu matrik artistske fakultete na Dunaju,⁴⁵ ki je bila pripadnikom ljubljanske škofije tako v jezikovnem kakor političnem pogledu najbližja, smo ugotovili, da se je na dunajsko univerzo vpisalo 53 od skupno 172 duhovnikov. Od 53 jih je prvo stopnjo ali bakalavreat doseglo 10 in licenciat 3 duhovniki.⁴⁶ Ko številke spremenimo v procenke, vidimo, da dobljeni rezultati – 30,8 % vpisanih in med temi 18,8 % bakalavrijev – niso dosti slabši od izračunov, ki so jih dale tovrstne raziskave za srednje in zahodnoevropski prostor. Te govorijo o povprečno eni tretjini (33,3 %) imatrikuliranih duhovnikov in treh desetinah (30 %) vpisanih duhovnikov z bakalavreatom.⁴⁷

Ob podmeni, da med nosilci akademske stopnje ni bilo neimatrikuliranih, prištejemo lahko h gornjim 53 osebam še 3 licenciante umetnosti in 1 doktorja teologije, pri katerih kraj študija ni znan, ter 2 duhovnika, za katera vemo le, da sta doktorirala iz cerkvenega prava v Padovi.⁴⁸ Medtem ko so imeli 3 licenciati, izpričani sicer v neuniverzitetnih virih, bržčas tudi bakalavreat, tega ne moremo z gotovostjo reči za »neartistske« doktorje. Čeprav so tisti, ki so želeli študirati civilno ali cerkveno pravo, teologijo ali medicino, najprej praviloma opravili »pripravljalni kurz« artistske fakultete,⁴⁹ zvišujemo število bakalavrijev na račun takšnih doktoratov s pridržkom.⁵⁰ Kakorkoli že, s tako utemeljevanim prištetjem števila 6 imatrikuliranim, delež le-teh preseže tretjino (34,3 %), delež bakalavrijev pa se dvigne na 24,5 % (upoštevaje samo licenciante). Še nekoliko boljše rezultate bi seveda dobili, če bi v vrsto univerzitetno izobraženih duhovnikov šli tiste, ki jim akademski naslov pridaja kak manj zanesljiv vir ali bi nanj sklepali glede na duhovnikovo funkcijo. Naj na tem mestu dodamo, da v ustreznih objavah univerz v Bologni, Tübingenu in Wittenbergu zadevnih oseb ni bilo zaslediti.⁵¹

⁴⁴ Zbir podatkov za vsakega od obravnavanih duhovnikov hrani avtorica članka. V nadaljevanju so navedeni le številčni izračuni, saj bi bilo podajanje imen, priimkov, letnic in drugega zaradi preobsežnosti moteče. O samih osebah, zlasti tistih z višjo izobrazbo, povedo nekaj več naslednji razdelki.

⁴⁵ Matrike – dostopne so na Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani – jedrnato predstavlja J. Janžekovič, *Slovenski študenti na dunajski univerzi v 16. stoletju*, *Kronika* 25 (1977), 167–168. Prim. A. Ožinger, *Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku 1365–1518*, *Kronika* 23 (1975), 149 sl.

⁴⁶ Seznam vseh dunajskih bakalavrijev in magistror artium s slovenskega ozemlja za obdobje 1447–1550 v: P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 245–257.

⁴⁷ F.W. Oediger, n.d., 66–67; F. Rapp, *L'Eglise et la vie religieuse en Occident à la fin du Moyen Age*, 2. izdaja, Paris 1980, 125.

⁴⁸ Izvlečki iz gradiva univerze v Padovi, pomembni za slovensko zgodovino 15. in prve polovice 16. stoletja, so objavljeni v: P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 119–123.

⁴⁹ Prim. F. Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*, 2. izdaja, Leipzig 1896, 36.

⁵⁰ Tri padovanske doktorje cerkvenega prava najdemo na primer med vpisanimi na univerzo na Dunaju, v skupini tamkajšnjih bakalavrijev pa jih ni zaslediti.

⁵¹ Pregledala sem naslednja dela: G.C. Knod, *Deutsche Studenten in Bologna (1289–1562)*. *Biographischer Index zu den Acta nationis Germanicae Universitatis Bononiensis*, Berlin 1899; G. Bronzino (ur.), *Notitia doctorum sive Catalogus doctorum qui in Collegiis Philosophiae et Medicinae Bononiae laureati fuerunt ab Anno 1480 usque ad Annum 1800*, Milano 1962; *Die Matrikeln der Universität Tübingen I (1477–1600)*, Stuttgart 1906; D.J. Köstlin (ur.), *Die Baccalarei und Magistri der Wittenberger Philosophischen Facultät 1518–1537 und die Ordentlichen Disputationen 1536–1537 aus der Facultätsmatrikel*, Halle-Wittenberg 1888.

Vsaka tovrstna raziskava, oprta na objavljene vire razmeroma majhnega števila univerzitetnih ustanov, je kajpak pomanjkljiva,⁵² naši rezultati pa so relativni tudi zaradi velike razdrobljenosti domačega in nepreglednosti tujega gradiva. Vseeno je na podlagi zgornjih izračunov in podatkov iz literature moč zavrniti oceno, da pred tridentinskim koncilom **velika** večina duhovnikov »ni nikdar študirala na univerzah.«⁵³ Hkrati opozarjamo na dejstvo, da akademska stopnja v tistem času ni bila pogoj niti za opravljanje najzahtevnejših služb; študij so morali končati tisti, ki so se hoteli posvetiti akademskemu poklicu.⁵⁴

Študij teologije in cerkvenega prava

Drugačen pomen kakor danes so pripisovali tudi teologiji, kar je razvidno že iz takratnih pogojev in namena teološkega študija. Le materialno dobro preskrbljeni in najbolj vztrajni so si lahko privoščili kompleten študij teologije; *theologus fundatus* je »presedel« v povprečju pet let pri filozofiji, zatem je študiral in dociral teologijo od osem do dvanajst let.⁵⁵ Med obravnavanimi duhovniki je imel univerzitetno teološko izobrazbo samo (en) duhovnik,⁵⁶ ki se v pregledanih virih označuje kot »profesor Svetega pisma« (divinarum litterarum professor). Žal poznamo zgolj duhovnikovo osebno ime – Matej in ne univerze, katere študent oziroma profesor je bil. Kar zadeva teološko fakulteto na Dunaju, so tam študentje študirali v dveh skupinah: v eni so poslušali predavanja in sodelovali pri disputacijah iz Svetega pisma (sacra pagina), v drugi iz dogmatike oz. sholastične teologije. Tisti, ki so po doseženem doktoratu na fakulteti poučevali in bili njeni člani, pa so se imenovali profesorji.⁵⁷

Tako je bil morda eden izmed teh Matej, o katerem sicer vemo, da je dobil najmanj dva beneficija v kranjskem delu ljubljanske škofije, v Zasipu in v Kranju. Medtem ko so bile z njegovim zasipskim beneficijem zvezane dušnopastirske dolžnosti, je šlo pri kaplaniji sv. Rožnega venca v Kranju za oltarni beneficij; nanj ga je leta 1518 prezentiralo mesto.⁵⁸ Verjetna je domneva, da je imel Matej v času profesure kak donosnejši beneficij zunaj škofije, po upokojitvi ali resignaciji na profesorsko mesto pa se je vrnil v domačo deželo in se posvetil dušnemu pastirstvu.

Cenejši, kratkotrajnejši in po drugi strani prestižnejši od študija teologije je bil študij cerkvenega prava, vendar ga je uspelo pripeljati do konca samo majhnemu delu duhovščine. Iz kanonskega prava je v Padovi pred sredo 16. stoletja promoviralo šest duhovnikov ljubljanske škofije: škofa Žiga Lamberg in Krištof Ravbar (prvi leta 1451, drugi 1501), prošt in generalni vikar Peter Knaver (pred 1470), dekan Štefan Klocker (1501), župnik v Kranju Matija Operta (1484) ter kanonik in generalni vikar Mihael z Iga (1499).⁵⁹ Do doktorata te

⁵² Menim sicer, da trduma pridobljenih najdb v gradivu odročnejših univerz ne bi bilo toliko, da bi bistveno spremenile naše rezultate. Prim. P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 129.

⁵³ F. Zwitter, *Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918*, v: zbornik *Peideset let slovenske univerze v Ljubljani 1919–1969*, Ljubljana 1969, 14.

⁵⁴ Prim. F. Paulsen, n.d., 35.

⁵⁵ Prim. F.W. Oediger, n.d., 63.

⁵⁶ Da se temu ne kaže čuditi, potrjuje navedba nekega sodobnika, ki da je našel med svetno duhovščino škofije Strasbourg enega samega doktorja teologije in niti treh bakalavrijev – F.W. Oediger, n.d., 64. Prim. še B. Moeller, *Deutschland im Zeitalter der Reformation*, v: *Deutsche Geschichte* 4, 3. izdaja, Göttingen 1988, 41.

⁵⁷ Prim. H. Zschokke, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Oesterreich aus Archivalien*, Wien-Leipzig 1894, 143.

⁵⁸ »Divinarum litterarum professorem dominum presbiterum Matheum animarum pastorem in pago Asp« – F. Komatar, *Kranjski mestni arhiv II*, v: *Jahresberichte kranjske gimnazije 1913–1914*, 22–23.

⁵⁹ P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 120, op. 23; 121, op. 28; 122, op. 41, 46, 48, 49 (po kronološkem redu).

vrste je prišel neznano kje generalni vikar Lenart Mertlic,⁶⁰ po vsej verjetnosti pa še kdo od arhidiakonov in generalnih vikarjev škofije. Toda tudi cerkvenopravne naloge le-teh so tedaj prevzemale osebe z akademskim naslovom, ki ga, gledano z današnjimi očmi, ne bi pričakovali. Ljubljanskega prošta Lenarta Jamnizerja je na župnji in arhidiakonu v Radovljici nadomeščal na primer »magister sedmih svobodnih umetnosti« Nikolaj Orttner.⁶¹ Licenciat artistske fakultete, ki si ga je pridobil na Dunaju kot bakalavrij erfurtske univerze, je imel prav tako generalni vikar škofa Ravbarja, Simon Šarc.⁶² Svobodne umetnosti (artes liberales), točneje retoriko, so očitno še zmeraj povezovali s pravom.⁶³

Študij, formalna izobrazba in dušno pastirstvo

Večji del tistih, ki so se študija lotili, je univerze zapuščal brez končane prve stopnje. Že Aristotelovih spisov iz logike, ki so jih poslušali študentje-začetniki, ni bilo lahko razumeti.⁶⁴ Primož Trubar, vzemimo, je ostal na dunajski univerzi največ dva semestra;⁶⁵ po mnenju M. Rupla je Trubarja bržkone razočarala univerza sama.⁶⁶ Ta je takrat res doživljala težke čase, vendar osipa nikakor ne gre pripisovati samo ali predvsem turški nevarnosti oz. obleganju Dunaja jeseni 1529. Tudi drugod po Evropi so laiki in kleriki z univerz odhajali po enem ali dveh letih, ko so si v večji ali manjši meri »nabrali« splošne kulture.⁶⁷ Razmeroma veliko duhovnikov s takšno izkušnjo ali bolje pokušnjo univerzitetnega študija srečamo med duhovščino v ljubljanski škofiji.

Po drugi strani tu gotovo niso bili redki manj ambiciozni in socialno šibkejši duhovni pomočniki in kleriki, katerih imena so zašla v pozabo in ki nikoli niso poizkusili sreče kot študentje. Taki so morali čim prej poskrbeti za svoje preživetje, navadno z vstopom v službo domače ali kake bližnje župnije. Prav ti so se potem ubadali z dušnim pastirstvom, medtem ko so redno pastoralno dejavnost precej redkeje opravljali duhovniki z akademskim nazivom. Slednji so zasedli večinoma najpomembnejša mesta v cerkveni hierarhiji škofije, dasi se je dalo priti do uglednega položaja tudi brez formalne izobrazbe. Prvi ljubljanski prošt, radovljiški župnik in arhidiakon Lenart Jamnizer se je denimo vpisal na univerzo na Dunaju potem, ko je že imel ljubljansko proštijo.⁶⁸

⁶⁰ Mertlic naj bi bil po nekem zapisu celo doktor obojega prava – NŠAL, ŠAL-Župnije, Ljubljana – Sv. Nikolaj, f. 165a (Ravbarjev beneficij, 28. avgust 1542). Starejša literatura označuje za doktorja civilnega in cerkvenega prava tudi škofa Ravbarja, a je dokazana le njegova promocija iz kanonskega prava.

⁶¹ »Niclas Orttner /.../ diezeit verweser mit gantzen vollen gewalt vnnd sel versorger meins lieben herrn vnnd vatters herrn Leonharten Jembnizer tumbrosten zu Laybach, vnnd vnser aller genädigsten herrn des Römischen kaisers etc. secretari« – NŠAL, Zbirka listin, 1483 IV 17. (inserirano listinsko besedilo z dne 20. decembra 1465).

⁶² »Simon Scharss de Laibaco baccalarius Erfordensis« – *Die Matrikel der Universität Wien* (= MUW) II (1451–1518/I), Graz-Wien-Köln 1967, 1493/I A 54. Notica o Šarčevi licenci iz leta 1496 v: P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 255, št. 21. Glede njegove funkcije generalnega vikarja npr. ZAL, Cod I/1–1526, fol. 125; NŠAL, Zbirka listin, 1528 XI 15.

⁶³ Prim. H. Engelbrecht, *Geschichte des Österreichischen Bildungswesens* I, Wien 1982, 181.

⁶⁴ F.W. Oediger, n.d., 67. O načinu podajanja snovi na nemških artistskih fakultetah F. Paulsen, n.d., 37 sl.

⁶⁵ Na univerzo se je vpisal spomladi leta 1528, z Dunaja pa je odšel pred sredino naslednjega leta. Prim. MUW III, n.d., 1528/I A 10; F. Kidrič, *Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja* v: *France Kidrič – Izbrani spisi* I, Ljubljana 1978, 65.

⁶⁶ M. Rupel, *Primus Truber an der Wiener Universität*, v: *Die Welt der Slaven* VII, Wiesbaden 1962, 424.

⁶⁷ Prim. F. Rapp, n.d., 125.

⁶⁸ »Dom/inus/ Leonardus Gaemniczer prepositus Laebacensis« – MUW II, n.d., 1466/II H 1.

Knjige

O izobrazbi obravnavanih duhovnikov nam navsezadnje nekaj povedo knjige, za katere vemo ali pač domnevamo, da so bile v lasti ljubljanskih škofov, kapitulja in druge duhovščine. Karseda dragocen vir predstavlja v tem pogledu listina, datirana v Gornjem Gradu 22. januarja 1478.⁶⁹ Gre za reverz škofa Lamberga ob izposoji najmanj petdesetih zvezkov, ki so bili del knjižnice ljubljanskega kapitulja in ki so segali po vsebini pretežno na področje cerkvenega prava, teologije ter medicine. Med vsebinsko drugačnimi deli, naštetimi v listini, izstopa retorično-stilistični učbenik italijanskega humanista Gasparina Barzizza (1371–1431), ki kaže, da si je škofova pisarna »prizadevala za humanistično latinizacijo.«⁷⁰ Po oceni P. Simoniti je moral biti fond kapiteljske knjižnice znaten in so v njej že pred letom 1478 hranili »tudi za to dobo absolutno moderna dela, morda celo v dubletah.«⁷¹ Med knjigami nekdanje škofijske knjižnice v Gornjem Gradu je uspelo istemu avtorju izslediti nekaj knjig iz zasebnih zapuščin škofov: eno iz zapuščine škofa Krištofa Ravbarja (1488/94–1536), dve škofa Urbana Textorja (1543–1558) in tri škofa Konrada Glušiča (1571–1578).⁷²

Ko pregledujemo seznam prvotiskov, hranjenih v Sloveniji,⁷³ nadalje opazimo »Epistolae familiares« izpod peresa humanista Eneja Silvija Piccolominija, kot papeža Pija II. (1458–1464), ki so nekoč stale med Ravbarjevimi knjigami.⁷⁴ V neki drugi inkunabuli odkrijemo pripombo, da je bil škof Ravbar učitelj njenega lastnika oz. uporabnika. »Moj učitelj je bil K.R. /Krištof Ravbar/ škof,« se glasi notica.⁷⁵ Na drugi strani si popis Textorjevih knjig, ki so jih po škofovi smrti leta 1558 evidentirali v Gornjem Gradu, lahko ogledamo v ohranjenem zapuščinskem inventarju.⁷⁶ Najvidnejši ljubitelj in zbiratelj knjig pa je bil med škofi Peter Seebach (1558/60–1568), čigar knjižnica je »po obsegu in tehnosti presegala vse druge znane privatne knjižne zbirke tega časa.«⁷⁷

Seveda knjig niso kupovali samo škofje. Kanonik in pridigar v Ljubljani Andrej Latomus, denimo, je kupil leta 1556 zase in za bodoče (duhovniške) rodove delo Mihaela de Dalena »Causa summarii Decretalium sexti et Clementinarum« (1485).⁷⁸ Knjigo je morebiti kupil od prav tam podpisanega Udalrika Kaufmana,⁷⁹ ki je bil v prvi polovici 16. stoletja profesor dunajske univerze,⁸⁰ kamor se je Latomus imatrikuliral leta 1545.⁸¹ Eden izmed lastnikov

⁶⁹ NŠAL, Zbirka listin, 1478 I 22. Gornji Grad. O listini v luči recepcije humanističnih idej na naših tleh P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 51–52.

⁷⁰ P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 52.

⁷¹ Prav tam.

⁷² P. Simoniti, *Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice*, v: *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani I* (1974), 47, op. 61–63.

⁷³ Temeljno delo je A. Gspan – J. Badalič, *Inkunabule v Sloveniji*, v: *Dela SAZU – Razred za filološke in literarne vede 10*, Ljubljana 1957.

⁷⁴ Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (= NUK), Trezor inkunabul (= Ti), 1762/I.

⁷⁵ »Preceptor meus erat C. R. /Christopherus Rauber/ episcopus« – NUK, Ti, 1222/I, fol. IIII. Abreviatura »eps« je napačno razrešena s »praepositus« (prošt) v: A. Gspan – J. Badalič, n.d., 354, št. 401.

⁷⁶ »In des herren Studerio, sein(e) eigen(e) erkhaufft(e) puecher« – NŠAL, ŠAL, Škof. inventarji, št. 1, fol. 5–7. Inventar nosi datum 24. april 1558.

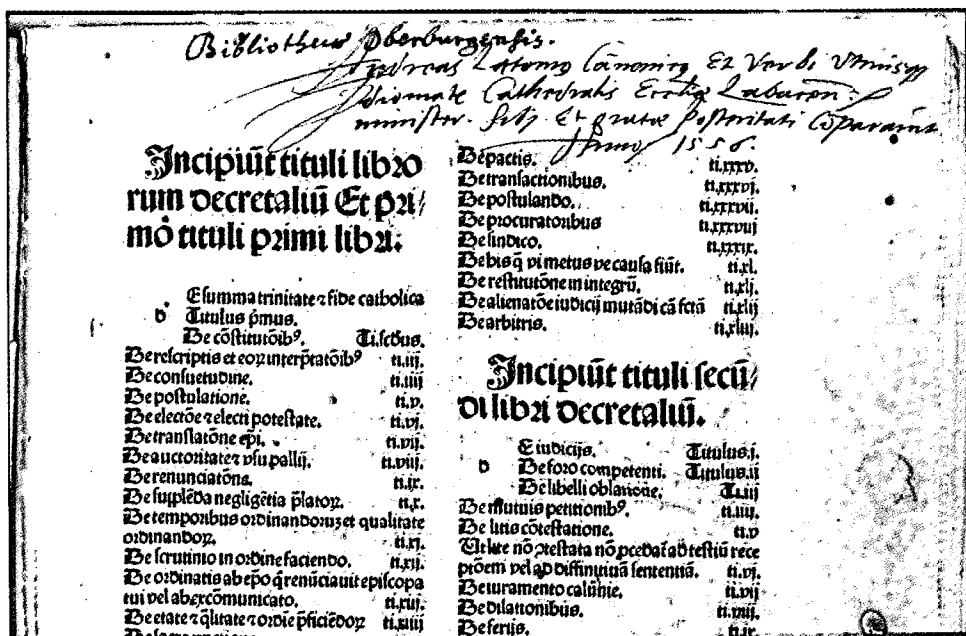
⁷⁷ P. Simoniti, *Med knjigami*, n.d., 28–29.

⁷⁸ »Andreas Latomus Canonicus et verbi utriusque idiomatis cathedralis ecclesiae Labacensis minister. Sibi et graeae posteritati comparavit. Anno 1556« – NUK, Ti, 16086/VI, fol. 1. Prim. A. Gspan – J. Badalič, n.d., 361, št. 449.

⁷⁹ »Udalrici Kaufman arcium magistri« – ne »arcimagistri«, kakor beremo v: A. Gspan – J. Badalič, n.d., 361, št. 449.

⁸⁰ Prim. P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 128, op. 71.

⁸¹ MUW III, n.d., 1545/I A 25.

Slika 2: Vpis Andreja Latomusa, kanonika in pridigarja v Ljubljani, iz leta 1556 v inkunabuli Michaela de Dalena »Casus summarii Decretalium sexti et Clementinarum« (1485; NUK, Ti, 16086/VI, fol. 1)

Latinske Biblije (Biblia Latina), tiskane v Benetkah leta 1476, je bil Jernej Slavonič, beneficiat in kaplan pri oltarju sv. Trojice v ljubljanski stolnici.⁸²

Oba primera nakazujeta, da pri vprašanju, obravnavanem v pričujočem prispevku, ne smemo pozabiti na neformalno izobraževanje, ki ga je pospeševalo kroženje rokopisnih in vse številnejših tiskanih knjig. Knjige so bile takorekoč na dosegu roke klerikom in duhovnikom, bivajočim ali službujočim pri ljubljanski stolnici in gornjegrajskem alumnatu. Razne knjige je imel v Kranju župnik Matija Operta (umrl 1511).⁸³ Nič manj pomembne vloge ni igralo sorodstvo; težko si na primer predstavljamo, da bi omenjeni duhovnik Jernej Slavonič in njegov brat Andrej – kaplan v ljubljanskem špitalu⁸⁴ – drug drugega ne seznanjala s knjigami, ki so jima prihajale na pot.⁸⁵

Znanje in izobrazba duhovnikov v očeh sodobnikov

Tudi za ljubljansko škofijo in njen kranjski del v proučevani dobi velja, da sta znanje in izobrazba pridobivala na pomenu. Že škofu Žigu Lambergu (1461/63–1488) se je zdelo primerno, da ob podelitvi špitalske kaplanije v Ljubljani Juriju Maningerju (26. marca 1479)

⁸² »Wartholomeus Slauonitsch« – NUK, Ti, 9694/VI, fol. 411. Prim. A. Gspan – J. Badalič, n.d., 306, št. 101; NŠAL, Zbirka listin, 1523 X 24. Ljubljana.

⁸³ P. Santonino, *Popotni dnevniki 1485–1487*, Mohorjeva družba, Celovec-Dunaj-Ljubljana 1991, 41.

⁸⁴ Prim. NŠAL, KAL, Spisi, f. 2/2.

⁸⁵ Zanju sicer nimam podatkov, da bi kdaj študirala na kaki univerzi. Na osnovi dveh listin, ki se nanašata na mašni ustanovi pri oltarju sv. Katarine v ljubljanskem špitalu oz. sv. Trojice v ljubljanski stolnici, datiramo Andrejevo smrt v leto 1518 in Jernejevo v leto 1530 – NŠAL, KAL, Spisi, f. 212/8; NŠAL, Zbirka listin, 1530 IX 25.

izrecno omeni zadostno artistično izobrazbo prezentiranega.⁸⁶ Učenost novoimenovanega škofa Textorja je v pismu začasnim upraviteljem škofijskih temporalij 31. oktobra 1543 izpostavil kralj Ferdinand.⁸⁷ Nasploh so postajali laiki, zlasti prebivalci mest, čedalje bolj pozorni na umske sposobnosti svojih duhovnikov, k čemur so pripomogli tako klici k notranji prenovi Cerkve kakor prodor radikalnejše reformacijske misli.

S tega stališča je še posebej zanimiva prošnja, ki so jo naslovili meščani mesta Kranj na škofa Kacijanarja 1. aprila 1538.⁸⁸ Meščani prosijo škofa, ki je bil v Kranju pravi župnik, da bi smel njihov dotedanji vikar Jernej Singer ostati v mestu kot pridigar. Župljani obeh spolov, mladi in stari, namreč niso nikdar poprej tako pogosto hodili poslušat Božje besede ali bili tako vneti za poboljšanje. Če bi Singer ostal, se pač ne bi dogajalo, da bi preprosto ljudstvo drlo iz cerkve, kadar bi šel duhovnik na prižnico – kot je, žal, to bilo videti v času Singerjevih predhodnikov.⁸⁹ Glede na to, da je pismo nastalo v – po besedah Kranjčanov – težkih časih, ko bi morala dobra pridiga »ljudi spodbujati k strahospoštovanju in ljubezni do Boga,« pisma seveda ni mogoče razlagati zunaj konteksta (protestantske) reformacije.

Glasovi o neizobraženosti duhovnikov so se razširili predvsem proti koncu raziskovanega obdobja, ko se je *nova vera* na Kranjskem in še posebej v Ljubljani trdneje zasadila.⁹⁰ Znano je, da so se deželni stanovi že v tridesetih letih 16. stoletja pritoževali nad pomanjkanjem sposobnih pridigarjev.⁹¹ Dasi je v naslednjih desetletjih zlasti protestantska stran (rimsko) katoliški v precejšnji meri upravičeno očitala, da so njeni duhovniki nevedni, pa tudi zagovorniki *stare vere* niso imeli najboljšega mnenja o izobraženosti predikantov. To najboljše ponazarjata vira z obeh strani, datirana v leto 1562. Medtem ko označuje avtor prvega, Trubar, za »neučene« papeže, škofo, župnike in menihe,⁹² sta za škofa Seebacha »neuka idiota« protestantska pridigarja Janez Tulščak in Jurij Juričič.⁹³ Vprašanje šolanja, vzgoje in izobrazbe so morali v resnici reševati oboji. Kot beremo v Trubarjevem poročilu vojvodu Ludviku Württemberškemu (april 1562), na Kranjskem tisti čas ni bilo nobenega študenta, ki bi imel toliko znanja, da bi mu podelili Tiffernovo štipendijo;⁹⁴ le-to naj bi prejemale po dva revna študenta, ki bi ju predlagali deželni stanovi.⁹⁵

⁸⁶ »Nos premissorum meritorum tuorum intuitu sufficientisque litterature cum arcium existis /.../« – Arhiv Republike Slovenije (= ARS), Zbirka listin, 1479 III 26.

⁸⁷ »In ansehung seiner /Textors/ erbarkhait, doctrin vnd schickhlichait /.../« – NŠAL, Zbirka listin, 1543 X 31. Da bi se Textor kje graduiral, sicer ni znano. Prim. M. Slekovec, geslo *Textor Urban*, v: *Slovenski biografski leksikon* (= SBL), zv. 12 (1980), 69.

⁸⁸ NŠAL, ŠAL I, f. 13/4.

⁸⁹ »Hietziger Vicarius herr Bartlme Singer sich bey vnns in seinem predigamt dermassen gehalten darob aller menig volcks baiden geschlacht jung vnnd allt in der ganntzen pfar gross gefallen vnd lieb gehabt, auch vor nie bey khainem prediger das wortt gottes zwhörn, alls hauffen weis ganngen, vnd zwpasserung genaigt gewest /.../ damit nit wie vormalls das gemain volckh, so der priester auff die khaantz l geen zw der thur aus dringen wurd, wie dann lanng her, laider pey den vorigen predigern gesechen ist worden /.../« Da je bila prošnja Kranjčanov uslišana, kaže Singerjevo pismo iz leta 1541 v: NŠAL, KAL, Spisi, f. 54/14.

⁹⁰ Prim. V. Rajšp, *Razširjenost protestantizma med socialnimi plastmi na Kranjskem*, v: ZČ 41 (1987), 267 sl.

⁹¹ Prim. A. Dimitz, *Geschichte Krains II* (vom Regierungsantritte Maximilians I. 1493 bis zum Tode Kaiser Ferdinand I. 1564), Laibach 1875, 200–201.

⁹² M. Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, 2. izdaja, Ljubljana 1966, 70 (navedek iz Trubarjevega dela »Artikuli oli dejli te prave stare vere krščanske«).

⁹³ NŠAL, ŠAL I, f. 16/13. Škof v istem pismu cesarju poleg tega piše, da je Trubar ob vrnitvi v Ljubljano s seboj pripeljal tiskarja, ki da »der vnprobirte, schmach lieder wider clerum, contra Romanam Catholicam Ecclesiam vnd Religionem, auch andre windischen translationes, von vnkhundigen, die nullius facultatis, eruditionis, transferirt druckh thuett /.../«. Prim. M. Rupel, *Primož Trubar*, n.d., 149; M. Miklavčič, geslo *Seebach Peter*, v: SBL, zv. 10 (1967), 265.

⁹⁴ J. Rajhman (ur.), *Pisma Primoža Trubarja*, v: *Korespondence pomembnih Slovencev* 7, Ljubljana 1986,

Prizadevanje katoliških cerkvenih oblasti za dvig izobrazbe je po drugi strani podpiral politični vrh, odločen za Cerkev pod vodstvom papeža. Zanimiv načrt, ki ni dobil podpore, je »deželanom in podložnikom« svojih dežel predložil kralj Ferdinand leta 1551: deželnoknežja mesta in trgi na Kranjskem naj pošljejo na dunajsko univerzo od 50 do 60 štipendistov, starih nad petnajst let. Po petih letih naj ti na Dunaju nadaljujejo s študijem teologije in stopijo v duhovniški stan. Tako bi hkrati rešili problem pomanjkanja duhovnikov in preprečili splošno propadanje šol.⁹⁶ Večji napredek na področju izobraževanja in vzgoje duhovnikov – ta se je v katoliški Cerkvi povečini pokazal šele čez nekaj desetletij – je končno prinesel odlok o ustanovitvi škofijskih semenišč, sprejet na 23. seji tridentinskega koncila 15. julija 1563.⁹⁷

Sklep

Čeravno znotraj meja ljubljanske škofije v prvih stotih letih njenega obstoja ni bilo univerzitetnega središča ali zavoda, kot je bil po letu 1597 jezuitski kolegij v Ljubljani, pa so na ozemlju škofije tedaj delovale ustanove, ki so bodočim duhovnikom nudile znanje, potrebno za vpis na univerzo ali opravljanje duhovniškega poklica. Ob tem, ko v pisnih virih tistega časa srečujemo pritožbe na račun nevednih duhovnikov, se moramo zavedati, da je bila to doba prehoda »od reforme do reformacije« – doba, ko se je o napakah v Cerkvi tako dobro – kot zlonamerno veliko govorilo in so se začeli borci za prenovo ostro razhajati tudi v vprašanjih vere. Neizobraženost duhovnikov je bila poleg tega (le) eden izmed problemov, ki so pestili tedanjo Cerkev.

Na pomanjkanje učenih mož v ljubljanski škofiji oz. na Kranjskem je leta 1519 opozarjal humanistično naravnani dekan kapitlja Štefan Klocker,⁹⁸ bolj širokopotezno pa se je problema pozneje lotil škof Textor.⁹⁹ V tej zvezi je pomenljiva izjava kranjskih deželnih stanov iz leta 1553, namreč da bi se v deželi našlo dovolj izobraženih in dobrih duhovnikov, če bi se beneficiji podeljevali tistim, ki bi jih bili zares vredni.¹⁰⁰ Za trditvijo so resda stali širši (versko)politični interesi, vendar je bilo v njej zagotovo vsaj nekaj resnice. Šolanje in vzgoja duhovnikov sta mogla obroditi sadove šele v okviru vsestranske in predvsem moralne prenove katoliške Cerkve.

230 (232). Prim. M. Rupel, *Primož Trubar*, n.d., 153.

⁹⁵ P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 208.

⁹⁶ Prepis v: ARS, fond Vicedomski arhiv, šk. 294, I/151 (Deželnozborski spisi 1551, No. 9). Prim. J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda I* (reprint), Mohorjeva družba, Celje 1992, 622.

⁹⁷ Omeniti velja, da je ta dekret škofom izrecno priporočil sprejem revnejših kandidatov: »Pauperum autem filios praecipue eligi vult; nec tamen ditiorum excludit /.../.« Navedeno po J.D. Mansi (ur.), *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, tom. XXXIII (ab anno MDXLV ad annum MDLXV), Parisiis MDCCCII, 147 (Decretum de reformatione, Caput XVIII).

⁹⁸ P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., 76–77.

⁹⁹ Prim. P. Belič, *Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569)*, v: *Zbirka Zgodovinskega časopisa* 6, Ljubljana 1989, 11 sl.

¹⁰⁰ A. Dimitz, n.d., 218.

Zusammenfassung

Schulung, Erziehung und Ausbildung der Kleriker des Ljubljanaer (Laibacher) Bistums vor dem Trienter Konzil

Lilijana Žnidaršič

Obwohl die Ausbildung im behandelten Zeitraum stark an Bedeutung gewann, wurden die Kriterien für die Priesterweihe nicht entsprechend angehoben. Einer der Gründe dafür ist der Tatsache zuzuschreiben, daß es für viele Priesterkandidaten viel schwerer war, eine angemessene philologische, philosophische und theologische Ausbildung zu erwerben als praktische Grundkenntnisse; letztere konnten sie sich bereits in jungen Jahren in der Heimatpfarre aneignen. Aus Mangel an Quellenmaterial läßt sich leider nicht feststellen, in welchem Maße die Schulen in Krain, besonders jene in Städten und Märkten, die Schüler auf das bevorstehende Universitätsstudium vorbereiteten. Es kann lediglich festgestellt werden, daß von 172 namentlich bekannten Priestern, die im behandelten Zeitraum im Krainer Teil des Bistums Ljubljana (Laibach) wirkten oder ein Benefizium hatten, 53 Personen (30,8%) an der Wiener Universität immatrikuliert waren. Darunter erlangten 10 Priester (18,8%) die erste Stufe oder das Bakkalaureat der artistischen Fakultät und 3 Priester (5,6%) das Lizentiat. Zu gleichen oder nur etwas schlechteren Ergebnissen, die sich durch einen Vergleich mit derartigen Forschungsergebnissen für den mittel- und westeuropäischen Raum ergeben – etwa ein Drittel immatrikulierter und drei Zehntel eingeschriebener Priester mit Bakkalaureat – kommt man unter Zuziehung zusätzlicher, jedoch nicht unmittelbar überlieferter Angaben. An dieser Stelle sei darauf hingewiesen, daß damals nicht einmal die Ausübung von höchsten Kirchenämtern durch die akademische Ausbildung bedingt war.

Ein zweites allgemeines Charakteristikum, das hier erwähnt werden muß, ist die geringe Zahl der Doktoren der Heiligen Schrift bzw. der Theologie unter dem damaligen Klerus. Auch in der oben genannten Gruppe von 172 Geistlichen bezeichnet sich nur eine Person als »divinarum litterarum professor«, und zwar Matthäus, Pfarrer in Zasip (Asp) und Benefiziat des Hl. Rosenkranzes in Kranj (Krainburg) (1518). Billiger, kürzer und angesehener als das Theologiestudium war damals nämlich das Studium des Kirchenrechts, worin vor der Mitte des 16. Jahrhunderts etwa in Padua mindestens 6 Geistliche aus dem Ljubljanaer Bistum promovierten. Mit Ausnahme von Matthäus Operta, dem Pfarrer in Kranj, besetzten alle die höchsten Ämter in der Hierarchie des Ljubljanaer Bistums: Sigismund Lamberg und Christoph Rauber als Bischöfe, Peter Knauer als Propst, Stephan Klocker als Dechant sowie Michael von Ig (Igg) als Kanonikus und Generalvikar.

Mit der Ausbildung der Kleriker des Bistums hängt ihre Erziehung zusammen. Eine Vergleichsanalyse der erhaltenen Quellen über die Domschule bei St. Nikolai in Ljubljana und der Quellen über die Schule bei der Kollegiatskirche in Gornji Grad (Oberburg) zeigt, daß sich das eigentliche Bildungs- und Erziehungszentrum des Bistums in Gornji Grad befand. Trotzdem hatte die Ausbildung in der Domschule in Ljubljana, wo man ebenso Priesterkandidaten, jedoch in geringerer Zahl, antrifft, zweifellos bestimmte Vorteile. Als Landeshauptstadt und »civitas« bot Ljubljana mehr Möglichkeiten für nichtformale Bildung und Erziehung. In diesem Zusammenhang seien Bücherbestände der kirchlichen und weltlichen Bibliotheken in der Stadt erwähnt, die im Geiste des Humanismus auch den »künftigen (Priester)Generationen« gewidmet waren.

Eine besonders wichtige Rolle spielte das geschriebene Wort in der zweiten Hälfte des behandelten Zeitraumes, als es sich als Mittel zur Verbreitung von protestantisch-reformatorischen und antireformatorischen Ansichten durchsetzte. Im Zusammenhang der religiösen Gegensätze hielt vor allem die protestantische Seite der katholischen vor – oft allerdings zu Recht – daß ihre Geistlichen unwissend und ungebildet seien. Dennoch gab es auch in den protestantischen Reihen nicht nur gebildete Predikanten, und sie stießen bei der Ausbildung von jungen Leuten oft auf Schwierigkeiten. Was die katholische Kirche und die Ausbildung von Priestern anbelangt, so verbesserten sich die Verhältnisse meistens erst ein paar Jahrzehnte nach dem Dekret zur Gründung von Priesterseminaren. Dieses wurde auf der 23. Sitzung des Trienter Konzils am 15. Juli 1563 erlassen.

PUBLIKACIJE INŠTITUTA ZA ZGODOVINO CERKVE

SI-1000 Ljubljana, Poljanska 4

Acta Ecclesiastica Sloveniae (= AES), št. 3, 1981. M. Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov; F.M. Dolinar, Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji; I. Škafar, Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiakonata.

AES 4, 1982. J. Gragorič, Pisma Petra Pavla Glavarja Jožetu Tomlju 1761–1784.

AES 5, 1983. J. Mlinarič, Prizadevanja škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina za katoliško prenovo na Štajerskem; I. Zelko, Gradivo za prekmursko cerkveno zgodovino; I. Zelko, Frančiškani v Murski Soboti.

AES 6, 1984. M. Bendik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (nadaljevanje); M. Jevnikar, Ivan Trinko 1902–1923; V. Novak, Ivanu Škafarju v spomin; I. Škafar, O delovanju luteranov na Petanjih 1592–1637.

AES 7, 1985. Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih. Ob 1100-letnici Metodove snrti. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Grafenauer); Italska legenda (Perko); Pisma rimskih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V. (Dolinar); Žitje Konstantina, Žitje Metoda (Benedik); Pohvala sv. Cirila in Metoda (Dolinar); Anonimna ali Metodova pridiga v Clozovem glagolitu (Zor).

AES 9, 1987. J. Mlinarič, Župnije na Slovenskem Štajerskem v okviru salzburške nadškofije v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1764.

AES 10, 1988. M. Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (nadaljevanje): P. Kovač, Začetki kapucinskega samostana v Škofji Loki; J. Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem (Radovljica, Kranj).

AES 11, 1989. F.M. Dolinar, Slovenska cerkvena pokrajina.

AES 12, 1990. A. Lavrič, Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631–1632.

AES 13, 1991. I. Tadini, Ignacij Knoblehar 1819–1858.

AES 14, 1992. M. Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (nadaljevanje); B. Kolar, K zgodovini malega semenišča v Kopru; V. Škafar, Prošnje salzburškemu nadškofu F. Schwarzenbergu za priključitev slovenskih dekanij sekovske (graške) škofije k lavantinski škofiji leta 1848; J. Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem (pražupnija Megeš); M. Senica, Slovenske pridige kapucina p. Angelika iz Kranja iz let 1766–1771.

AES 15, 1993. M. Ambrožič, Zvonarstvo na Slovenskem.

AES 16, 1994. M. Benedik – A. Kralj, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja štajerska kapucinska provinca.

AES 17, 1995. F. Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva.

AES 18, 1996. I. Likar, Slovenski liturgični jezik v obrednikih s poudarkom na obredniku škofa Wolfa (1844); F. Baraga, Kazalo krajevnih in osebnih imen k AES 16 – Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih.

AES 19, 1997. F. Baraga, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena; M. Benedik – A. Kralj, Protokoli škofa Hrena 1614–1630; B. Kolar, Sinode škofa Hrena; E. Škulj, Bogoslužna besedila v Hrenovih kornih knjigah.

AES 20, 1998. M. Benedik – A. Kralj, škofijske vizitacije škofa Tomaža Hrena 1597–1629 in poročilo Apostolskemu sedežu o stanju škofije leta 1607; F. Baraga, Arhiv Glavarjevega beneficija; L. Bratuž, Korespondenca Attems – Glavar 1753–1772; J. Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani; D. Mihelič, Izročilo Konverzije, ki je doseglo Valvasorja in Schönleba.